

De doop als ontmoeting¹

door Teun van der Leer

Het is zonder meer terecht dat Willem Ouweneel de doop onder de vijf olifanten rekent die in de christelijke porseleinkast voor problemen en verdeeldheid zorgen. Ik durf de stelling wel aan dat het hier om de olifant met de grootste slurf gaat die in de loop der eeuwen het meeste stof heeft doen opwaaien. En er zal nog heel wat water(!) door de Rijn moeten stromen, wil er op dit punt onder Nederlandse Schriftgetrouwe gelovigen consensus ontstaan.

Daarom is het gesprek hierover nuttig en nodig, maar niet gemakkelijk. De tijd van verkettering over en weer mag dan (vrijwel) voorbij zijn, de verschillen zijn nog altijd substantieel. De gelovigendoop en de zuigelingendoop verhouden zich als twee cirkels met een overlappend middenveld. Voor de één zal dat middenveld groter zijn dan voor de ander. In dit artikel wil ik eerst die gemeenschappelijke grond in kaart brengen. Vervolgens zal ik vanuit mijn positie als baptist naar mogelijkheden zoeken om deze gemeenschappelijk grond nog verder te vergroten. Tenslotte zal ik eerlijk aangeven waar mijns inziens verschil blijft bestaan.

Groeiende overeenstemming

Het gaat in de doop om Gods genadige toewending in Jezus Christus. In zijn komst in deze wereld, in zijn leven, lijden, sterven en opstanding, schenkt God heil en verlossing. Daarvan getuigt de doop. Je zou kunnen zeggen dat de doop de *belichaming* is van dit heil: alles wat ons aan heil in Christus Jezus geschonken wordt, komt ook in de doop aan de orde. Denk aan vergeving en afwassing van zonden, wedergeboorte, eenwording met Christus in zijn dood en opstanding, verbondenheid met zijn lichaam, de gemeente, de gave van de Heilige Geest, enz. Vandaar dat er in het Nieuwe Testament nauwelijks een onderscheid valt waar te nemen tussen gelovigen en gedoopten. Wie geloofde werd (vrijwel altijd direct) gedoopt.

Vanuit het Nieuwe Testament bezien heeft de gelovigendoop dan ook logische prioriteit en is de zuigelingendoop hooguit een afgeleide daarvan. Dat zeg niet alleen ik, als baptist, maar dat wordt al meer dan vijftig jaar in toenemende mate gezegd door gezaghebbende theologen als Karl Barth, Emil Brunner, Jürgen Moltmann, Hans Küng en David Wright, en in Nederland bijvoorbeeld door Karel Blei en Sam Janse. De laatste noemt de doop op belijdenis 'de grondvorm van de doop' en de kinderdoop (waar hij een voorstander van is!) 'een afgeleide' daarvan (Janse, 45). Tot in de 4e eeuw is dit ook zo gebleven, al is er al aan het einde van de 2e eeuw sprake van zuigelingendoop. In één van de oudste doopliturgieën die we hebben, die van Hippolytus te Rome (ca. 220), worden éerst 'de kleinen' gedoopt, met de toevoeging: 'indien zij voor zichzelf kunnen spreken, laten zij dit doen; indien niet, laten dan hun ouders of andere familieleden voor hen spreken'. De hele liturgie heeft als uitgangspunt de geloofsdoop, al is er ook ruimte voor 'de kleinen'. Na Augustinus wordt volgens David Wright de zuigelingendoop de norm en de gelovigendoop de afgeleide. Als kinderdoper betreurt hij dit, want het veranderde de visie op kerk en geloof

¹ Uit: Henk P. Medema (red.), *Omgaan met olifanten. Verder bezinnen op vijf brandende onderwerpen* (Heerenveen: Medema, 2010), 95-102.

ingrijpend: 'Van een gezelschap gerekruteerd door een bewuste reactie op de oproep van het Evangelie tot discipelschap en doop, werd de kerk een lichaam waar men vanaf de geboorte toe behoorde. Dit was aantoonbaar één van de grootste veranderingen in de geschiedenis van het christelijk geloof. Het leidde tot de formatie van het christendom, bestaande uit een christelijk rijk en christelijke naties of volken. Het christelijk geloof werd een kwestie van erfelijkheid in plaats van beslissing' (Wright, 74). Wright pleit ervoor dat we de volgorde van geloofsdoop als grondvorm en zuigelingendoop als afgeleide weer in ere herstellen en hij ziet dit tot zijn vreugde ook in toenemende mate gebeuren. Hij verwijst met name naar het bekende in 1982 verschenen BEM-rapport van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken, een commissie waarin ook de rooms-katholieke kerk volledig participeert. BEM staat voor Doop (*Baptism*), Avondmaal (*Eucharist*) en Ambt (*Ministry*). Dit rapport bevat een baanbrekende oecumenische consensus ten aanzien van de doop en stelt vast dat 'dopen op grond van persoonlijke belijdenis het best betuigde patroon in de nieuwtestamentische geschriften' is. Daarom noemt Küng de zuigelingendoop 'een niet afgesloten, onvoltooide doop' (Küng, 122, 123). Blei noemt de doop een 'ontmoetingsgebeuren' dat principieel *tweezijdig* van aard is: 'Juist zo, in die tweezijdigheid, waar dus Gods genade bij de mens aankomt en antwoord vindt, is de doop wat zij bedoelt te zijn: inlijving in Christus en in de gemeente als zijn lichaam' (Blei, 38). Geloof en doop horen dus bijeen en eigenlijk is iedereen het daarover wel eens. Of die volgorde ook principieel is, daarover lopen de meningen uiteen.

Wat tevens gemeenschappelijke grond is, is het uitgangspunt van Gods voorafgaande genade. Het is bepaald niet zo dat in de zuigelingendoop de genade voorafgaat aan het geloof en in de gelovigendoop het geloof de genade voorgaat. Was dat laatste wel het geval, dan zou het verwijt dat in de gelovigendoop de mens (en de ervaring) teveel centraal staan, terecht zijn. Ik ken echter geen enkele voorstander van de gelovigendoop die niet van harte en principieel belijdt dat de doop een *antwoord* is van de gelovige op de *daaraan voorafgaande* roepstem van Gods Geest in zijn of haar hart. God is de initiatiefnemer, zowel bij de zuigelingen- als bij de gelovigendoop.

Nog meer overlap mogelijk?

Daarmee is het grootste en belangrijkste stuk van de gemeenschappelijkheid in kaart gebracht: Gods genade gaat voorop en doop en geloof horen op één of andere wijze bijeen, wil de doop inhoudelijk overeind blijven.

Laten we nog eens bij die genade en dat geloof beginnen. De eerste (ana)baptisten kwamen niet direct met de (gelovigen)doop op de proppen, maar met de *gemeente* van gelovigen! Hun verzet tegen de eenheid van kerk en staat en het daaruit volgende automatisme van het kerklidmaatschap van alle burgers in de volkskerk, bracht hen tot de overtuiging dat alleen zij tot de kerk behoren die wedergeboren zijn en (persoonlijk) geloven. Het ging hen om een kerk van wedergeborenen, van 'zichtbare heiligen' (*visible saints*). Vervolgens kwamen zij tot de conclusie dat dan ook de doop van hen die dit geloof nog niet voor eigen rekening kunnen nemen, zou moeten worden uitgesteld. Een *gemeente* van gelovigen vraagt om een *doop* van gelovigen. Dit betekent niet alleen dat in hun ogen het geloof vooraf dient te gaan aan de doop, maar ook dat het geloof prioriteit heeft over de doop. Dit laatste zou baptisten (om me nu maar tot m'n eigen gemeenschap te beperken, maar elke gemeenschap die de gelovigendoop praktiseert mag de handschoen oppakken!) tot de overweging kunnen brengen

dat de gelovigendoop niet onder alle omstandigheden als eis gehandhaafd hoeft te worden. Als de gemeente niet gevormd wordt door *gedoopten* maar door *gelovigen*, dan zou het lidmaatschap van de gemeente open kunnen staan voor allen die Jezus Christus als Heer en Verlosser belijden. De gelovigendoop zou daar een *bevestiging* van kunnen zijn, maar *geen voorwaarde vooraf*. Dit is het zogenaamde 'open lidmaatschap' dat hier en daar in Duitsland en enkele Scandinavische landen onder baptisten al gepraktiseerd wordt, en met name in Groot Brittannië, waar de traditie van 'open lidmaatschap' teruggaat op John Bunyan en bij ongeveer de helft van alle baptistengemeenten is ingevoerd. Voor Bunyan gold ieder die zichtbaar wandelde met God als een broeder of zuster voor wie de deur van de gemeente wijd open diende te staan. Hij kon niet geloven dat de doop ooit bedoeld zou zijn als een 'wall of division between the holy and holy', een scheidingsmuur tussen heilig en heilig. Net als bij Barth is bij Bunyan de doop met de Geest beslissend en niet de waterdoop. Wie als kind gedoopt is en geen vrijmoedigheid heeft zich (opnieuw) te laten dopen, kan volstaan met een geloofsbelijdenis.

Daarmee kom ik op een tweede punt waar we elkaar mogelijk tegemoet zouden kunnen komen: de link tussen doop en discipelschap vanuit het zendings- en doopbevel in Matteüs 28:18-20. Het 'discipelen maken' is hier het hoofdwerkwoord en dit gebeurt door 'te dopen en te leren onderhouden'. Ouweneel wijst er terecht op dat als zuigelingendopers 'te vroeg' dopen, gelovigendopers veelal 'te laat' dopen. Als het ons samen erom gaat dat er discipelen worden gemaakt, zouden we elkaar dan de ruimte kunnen geven om de volgorde te wisselen, als het eindresultaat maar discipelschap is? Dat betekent dan dat in baptistengemeenten en verwante kerken eerst de geloofsopvoeding plaatsvindt en daarna gedoopt wordt op geloof en daarmee de weg van het discipelschap concreet begint. In gereformeerde en verwante kerken vindt eerst de doop plaats en daarna de geloofsopvoeding die leidt naar de toeëigening van de doop door middel van de geloofsbelijdenis als concrete start van discipelschap.

Wat – vooralsnog – onopgelost blijft

Het BEM-rapport roept nadrukkelijk op tot een wederzijdse dooperkenning van alle kerken en een afzien van het 'overdopen' van mensen die als zuigeling gedoopt zijn. Ook de Raad van Kerken in Nederland heeft in 2010 opnieuw een oproep hiertoe doen uitgaan, waarbij het gebruik van water en het uitspreken van de trinitarische formule voldoende dienen te zijn. Dit minimalisme gaat terug op Augustinus en het trinitarische zal vandaag de dag vooral bedoeld zijn als afgrenzing ten aanzien van groepen als de Jehovah Getuigen. Wat echter ontbreekt is de rol van het geloof en de tweezijdigheid van de doop als ontmoetingsgebeuren. Beasley-Murray heeft in zijn nog altijd gezaghebbende studie over de doop in het Nieuwe Testament overtuigend aangetoond dat zonder het geloofsantwoord de doop in-valide blijft. In die zin kan ik als baptist de zuigelingendoop niet als valide bijbelse doop erkennen. Ook het beroep op de doop als een 'levenslang groeiproces' zoals de Raad van Kerken dit doet, is geen oplossing, omdat de doop zelf toch altijd op een bepaald moment in de tijd zal moeten worden voltrokken. Wanneer dus mensen die als zuigeling gedoopt zijn, maar dit zelf niet (meer) als een valide doop erkennen, op hun geloof gedoopt willen worden, dan zullen baptistengemeenten dit doen, ook al wordt dit door andere kerken als een miskennis van hun doop ervaren.

Een mogelijke oplossing hiervoor draagt de Duitse baptist Siegfried Grossmann aan. Hij pleit ervoor deze 'doop op belijdenis' te zien als een doopvernieuwing van de 'onvoltooide' zuigelingendoop (Grossmann, 69, 70). Het heeft iets van de doopbevestiging waarvoor in kringen van het Evangelisch Werkverband binnen de PKN wel gepleit wordt, al ligt daar de nadruk meer op de behoefte aan geloofsvernieuwende *ervaring*. De 'overdoop' als doopvernieuwing is vermoedelijk voor kinderdopers nog steeds teveel van het goede(!) en voor baptisten te weinig.

Verder is er onder geloofsdopers nog veel werk aan de winkel als het gaat om een goede en eenduidige dooptheologie. Er is wel gezegd dat we als baptisten erg goed zijn in het 'wie' (gedoopt mag worden), 'wanneer' (na bekering en geloof) en 'hoe' (door onderdompeling) van de doop, maar veel minder in het 'wat' (de inhoudelijke betekenis, wat er *gebeurt* in de doop). De meeste baptisten zijn min of meer Zwingliaans in hun sacramentsopvatting. Dat wil zeggen dat zij de doop zien als een symbool van iets dat al(lang) heeft plaats gehad. Maar als de doop alleen een symbool is, kun je je afvragen wat het wezenlijk belang er nog van is. Dan is het niet veel meer dan een uiterlijke rite, die ook achterwege gelaten kan worden (want welke baptist zou er koste wat kost aan een *ritueel* vast willen houden?!). Wie de doop als *ontmoetings*gebeuren serieus neemt, gaat ervan uit dat er in deze ontmoeting iets *gebeurt*. Niet alleen de mens handelt in geloofsgehoorzaamheid, maar ook God handelt. Beasley-Murray spreekt daarom van een 'symbol with power', een symbool waar kracht vanuit gaat (Beasley-Murray, 263). De paradox die ik vaak tegenkom is dat zij die de doop vooral symbolisch zien, moeite hebben om haar te relativieren, en zij die meer 'sacramenteel' denken, juist openstaan voor bijvoorbeeld 'open lidmaatschap'.

Een uitweg uit dit dilemma zou kunnen zijn dat we ons goed realiseren 'van wie' de doop eigenlijk is. Deze is niet van de dopeling, noch van de dooper en ook niet van 'de kerk'. De doop is van de Heer zelf. Dat geeft tegelijk het belang en de ernst van de doop aan, als ook de relativering van onze vormen en praktijken. En het is die Heer die we willen volgen, dienen en gehoorzamen. Laat vooral dat ons blijvend samenbinden!

Literatuur

Beasley-Murray, G.R., (1972, 1962), *Baptism in the New Testament*, Carlisle: Paternoster

Blei, Karel, (1981), *De kinderdoop in discussie*, Kampen: Kok

Doop, eucharistie en ambt. Verklaringen van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken, (1982), Amersfoort: De Horstink

Grossmann, Siegfried, (2009), 'Auf dem Weg zur einen Taufe', in: *Theologisches Gespräch* 33.2, p. 55-71

Janse, S., (2003), 'Horen kinderen bij de gemeente?', in: *Soteria* 20.1, Sliedrecht: Merweboek, p. 38-48

Küng, Hans, (1974), 'Het vormsel als voltooiing van de doop', in: *Leven uit de Geest*, Hilversum: Gooi en Sticht, p. 105-131

Wright, David, (2005), *What has Infant Baptism done to Baptism?*, Milton Keynes: Paternoster